

Ивана Ђорђевић⁸

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

Драган Лукић⁹

Универзитет у Крагујевцу

Факултет педагошких наука у Јагодини

ШКОЛСТВО И ПРОСВЕТА У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 19. ВЕКА

Сажетак: Да бисмо боље разумели пут који је пређен од настанка првих до најсавременијих школа, важно је напоменути значај познавања најстаријих педагошких мисли и идеја. Као важан сегмент друштвеног живота истичу се школство и просвета. С обзиром да су Срби дуго били без државе и да су живели на туђим територијама, можемо закључити да је такав начин живота у деветнаестом веку снажно утицао не само на друштвено-економске односе већ и на развој школа. На самом почетку нововековне српске историје није било много учених и писмених људи, док је научно сазнање било сведено на минимум. Настава је била привилегија деце богатих и моћних породица. На основу релевантних историјских података, у раду смо покушали да дамо што детаљнију слику просветне и школске делатности у Србији у првој половини деветнаестог века. Први део рада се односи на друштвено-политичко уређење Србије. У другом делу смо настојали да прикажемо стање просвете у Србији током деветнаестог века, укључујући и питања о издржавању и управљању школа, наставним средствима, уџбеницима, наставним методама, школској години, положају учитеља и образовању женске деце. У последњем поглављу навели смо неке школе које су постојале у деветнаестом веку.

Кључне речи: школство, просвета, Србија, деветнаести век, школе, српски устанци.

УВОД

Према Љушићу (2004), српски народ је био без државе од пада средњовековних држава. Живео је у онима које су му биле суседне – Хабзбуршкој монархији, Млетачкој републици и Отоманском царству. Сваки покушај Срба да створе независну српску државу

⁸ivanadjordjevic991@gmail.com

⁹lucsa@open.telekom.rs

био је безуспешан, па је XIX век обележен као век буна, устанака и ратова. Једна од највећих прекретница за националну историју био је почетак Првог српског устанка 1804. године када је обновљена распаднута Србија. Она је најпре била самостална. После пропасти устанка изборила се за аутономију коју је стекла 1815. и независност коју је добила много касније, 1878. године.

Српска револуција обухвата период од Првог српског устанка (1804–1815) до укидања феудализма у Србији (1835), укључујући и Хаџи Проданову буну (1814), Други српски устанак (1815), као и један део владавине кнеза Милоша Обреновића. Посебно је обележена 1835. година као година, социјалне и националне слободе грађана (Љушић, 2012).

ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

Просвета подразумева „школство, образовни рад са одраслима и оне облике културно-уметничког рада који су намењени ширим слојевима народа“ (Франковић и сар., 1963: 793).

Школство (школски систем) „чине све школе у једном друштву које су међусобно повезане по одређеним критеријумима у јединствен и целовит систем ради што потпунијег остваривања циља васпитања“ (Педагошка енциклопедија, 1989: 428).

Школа је „институција чији је основни задатак да остварује циљ и задатке васпитања. У том најширем значењу обухваћене су предшколске установе, основне, средње, више, високе школе и факултети, односно универзитети“ (Педагошка енциклопедија, 1989: 414).

Српски устанци представљају „борбе српског народа против турске власти на почетку деветнаестог века која је довела до успоставе аутономне Србије“ (Салзер, 1967: 382).

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКО УРЕЂЕЊЕ СРБИЈЕ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ ДЕВЕТНАЕСТОГ ВЕКА

Током XIX века српски народ је био под окупацијом два велика царства: Отоманског и Аустроугарског која се не разликују само у методама владања над поробљеним Србима већ и у погледу друштвених односа. Турски систем владавине је био примитиван, неразвијен, док је аустријски био развијен и углађен.

Након две велике сеобе Срба (1690. и 1737) Србија је остала опустошена, јер је већи део становништва мигрирао у северне делове, Хабзбуршку монархију и Војну крајину. Као последица масовног пресељења остало је разређено становништво у централној Србији и на Косову и Метохији (Ђорђевић, 1958). Српско сељаштво које није мигрирало, ионако осиромашено, било је потпуно обесправљено што је повећано и верским разликама између ислама и православља. У доба револуције српски живаљ је углавном био настањен у селима и бавио се сточарством, док се знатно нижи проценат становништва бавио трговином и занатима. Сељаци нису поседовали своју земљу, али су је обрађивали и плаћали господарима. Није постојала робна производња, већ само земљорадничка и занатлијска које су биле неразвијене. Због поделе српског друштва на класе, сељаци су почели да се баве производњом, роба се продавала за новац. Тако су настала тржишта. Овакав развој је захтевао виши степен писмености. Из тога можемо закључити да црквене школе нису задовољавале тај ниво, па се школство није могло темељити на црквеним учењима. Почело је да расте интересовање за просвету и световне школе (Ђорђевић, 1950).

ПРОСВЕТА У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ ДЕВЕТНАЕСТОГ ВЕКА

У већем делу Србије све до 1804. скоро да није било научног знања, а знање којим се изграђује здрав разум била је методичка водиља тадашњих учитеља. Писменост је била минимална, али довољна за очување српског идентитета. Владао је прави мрачни период а Србија без школа и изграђеног школског система није имала будућност. Северно од Саве и Дунава, Срби у Аустроугарској су достигли значајан ниво просвећености иако се њихово знање базирало искључиво на припремању за рад. Карађорђевог устанак не само да је означио политичку револуцију, јер се укинула турска власт, већ је њоме започета и социокултурна револуција којом наука почиње да оживљава. Јављају се нове уметности, ствара се књижевни језик, а знање скоковито напредује од здраворазумског ка научном (Марковић, 2005).

Писмени људи у Србији пре Првог српског устанка били су реткост. Све до тада просветна делатност се обављала у црквама и манастирима који су били носиоци образовања. Било их је много, на пример, Ресава, Раваница, Винча, Љубостиња. Наставу су

изводили калуђери, црквењаци и свештеници и учило се из црквених књига (Ивановић, 2006). Овакав вид стицања писмености био је условљен кметовско-феудалним системом када је Србија била под окупаторском турском влашћу. Изузев једне немачке школе у Београду, за Аустрију се не може рећи да је много учинила за просветни развој Србије (Бановић, 1956).

Развој привреде је довео до све већих потреба за стицањем писмености. Поред манастирских и црквених школа, јављају се и прве световне које су могли приуштити имућнији сељаци. Они су учитеље плаћали на основу уговора. Такав случај је био са Николом Луњевицом, братом краљице Драге Машин. Међутим, писменост се није стицала само на ове начине. Вук Стефановић Караџић се самоучки образовао и описменио пре него што је отишао у Трношу (Ђунковић, 1971).

Рушење кметовско-феудалног система стварало је потребу за образовањем. Иако неписмен, народ је захтевао отварање нових школа. Чим би се неки крај ослободио турске власти, народ би тражио оснивање нових школа. Према казивању Вука Караџића „...за време првог устанка школе су имале и ове вароши: Београд, Ваљево, Шабац, Лозница, Пожега, Чачак, Карановац, Трстеник, Крушевац, Јагодина, Крагујевац, Смедерево, Пожаревац, Свилајнац и Ћуприја. Сеоске школе супостојале у Белом Потоку, Божанцима, Остружници, Реснику, Рипњу, Сибници, Крчмарима, Рибници, Орашцу, Ушћу, Котражи, Ћићевцу, Великој Дренови, Белишићу, Чумићу, Трнави, Гарашима, Буковику, Јарменовцима, Луњевици, Крњеву, Кличевцу, Поречу на Дунаву, Мајданпеку и Сиколу“ (према: Јанковић, 1967: 17). Према неким подацима, за време Првог српског устанка школе је похађало око 1.500 ђака међу којима је било дечака старости 18–20 година, па је Попечитељство просвештенија настојало да објасни да је задатак одраслих да чувају државу, а не да иду у школу са млађом децом (Јанковић, 1967).

Издржавање и управљање школама. – Школе се нису налазиле у засебним зградама. У варошима су се користиле напуштене турске куће, док су у селима богати појединци уступали зграде које ничему нису служиле. Биле су старе и тесне. У њима су живели учитељи. Намештаја није ни било. Седело се на асурама на поду, трношкама и клупицама до доласка учитеља Јована Ранчића у Смедерево (1806). Тада су се први пут правиле дугачке клупе у које је могло сести по десетак ученика (Ђунковић, 1971). Знао се тачан распоред седења: у првој клупи су седели букварци, у другој часловци и у трећој псалтирци (Ђорђевић, 1950).

Издржавање школа је било на терету власника школе, али је неке издржавала држава и задруга. Учитељи су плаћани новцем. Ради издржавања виших школа основан је школски фонд под називом *Депутација фонда школског* који је оствариван добровољним прилозима и дефинисан *Законом о прибору главног школског фонда* (Ђорђевић, 1950).

Све до 1804. школама је управљала црква. Кнез Милош Обреновић није био нарочито заинтересован за отварање школа, јер је и сам био неписмен па није ценио ни школе ни учене људе. О просвети се мало водило рачуна. Тек 1836. Петар Радовановић је постао директор свих школа које су се налазиле у Србији. Њему је прописано упутство којим му је одређена функција, а она се односила на вођење рачуна о томе да ли учитељи извршавају своје обавезе, праћење њиховог рада и исправљање грешака које су у вези са образовно-васпитним радом (Вујисић Живковић, 2012). За директоре нормалних школа 1839. су постављени Ђорђе Зарић и Сима Милутиновић-Сарајлија (Ђорђевић, 1958). Београдски митрополит је слао своје егзархе да обилазе манастире, цркве и школе, како би известили у каквом су стању и шта се у њима ради. Због тога је Карађорђе поставио Доситеја Обрадовића за директора свих школа. Све до 1881. није постојао закон о надзору школа, а њиме је предвиђен хијерархијски надзор, што подразумева да рад у основним школама надзоришу професори средњих школа, док њихов рад оцењују професори Велике школе.

Настава. – Манастирске и црквене школе су и даље постојале, с тим што су њих похађали само ђаци који су желели да постану попови и калуђери, док су новоотворене школе биле световне и у њих су ишла деца која су желела да се баве световним позивима (Ђорђевић, 1958: 42). Наставни план и програм није постојао све до 1811. па је сваки учитељ радио онако како је умео. Акценат је стављан на стицање основне писмености: читање, писање и рачунање. Закон је прописивао књиге из којих се учило. У то доба постојале су три књиге: буквар, часловац и псалтир, али су неки учитељи уместо читанке користили *Цветник*, збирку историјских и поучних прича (Илић, 2005). Тај програм се одржао све до 1830. године, када је замењен новим.

Настава је претежно било индивидуална и изводила се на славеносрпском језику (Ђорђевић, 1958). Школу су похађали ученици различитих узраста, што је учитељима отежавало рад. Примењиване су строге телесне и моралне казне како би се одржавала дисциплина. Телесно кажњавање је била свакодневица

(стајање у ћошку, клечање на кукурузу, затвор). Постојала је златна и црна табла за најбоље и најгоре ученике.

Наставни план и програм. – „...Први општи наставни програм по којем су требало да раде све основне школе у Србији издало је Попечитељство просвешченија у Крагујевцу 11. августа 1838. године. Уз њега је издато и „Наставленије учитељима правителствени и обшћествени школа у Књажеству Србији.“ (Рајчевић, 2009: 66). Још увек није постојао јасно дефинисан план, па је учитељ сам одлучивао колико ће времена бити посвећено сваком предмету. У варошима и већим местима настава је била подељена у четири године, односно у четири разреда (Рајчевић, 2009).

Према Рајчевићу (2008), „први званични наставни план и програм за основне школе у Србији, познат под називом 'Најзначајније учебни предмета', који се у школама нормалним за прво и друго теченије школско предавати имају, појавио се 11.августа 1838. године у Крагујевцу [...] док се други по редунаставни план и програм звао 'Наставленије за учитеље основни училишта'. Појавио се 24.октобра 1844. године“ (Рајчевић, 2008: 76– 77).

Наставна средства. – У првој половини 19. века наставна средствасу била ретка. Приликом учења писања био је потребан материјал намењен за такву активност. Користиле су се дашчице премазане воском на којима су се изрезивала слова шиљатим дрвцетом. Писало се на различитим материјалима: кори дрвета, лишћу (Илић, 2005). Иван Југовић који је предавао географију на Великој школи користио је географске карте шест главних држава: Француске, Аустроугарске, Пруске, Турске, Русије и Енглеске. Након доношења закона о школама (1844) вишесе употребљавају наставна средства: земљописне карте и историјске слике. Учитељи који су предавали природне науке своје ученике су на наставу водили у природу, па су самим тим користили очигледна средства. Касније почињу да се користе штице и прегледалице за писање и цртање (Ђорђевић, 1950).

Уџбеници. – У Србији се највише користило будимско издање буквара под насловом *Буквар ради сербскога јуношества* (1812). У том буквару су се налазиле приче и пословице, као и моралне поуке за децу. Треба поменути и Вуков *Оглед српског буквара* (1827) који је важан јер у предговору казује о учењу читања према новим методама, затим *Мали учитељ или србски буквар* (1838) који је саставио Глигорије Зорић, као и буквар Петра Радовановића који је изашао нешто касније.

Наставне методе. – Срицање је било основа наставна метода све до половине XIX века при чему су ученици учили имена слова, као и да распознају њихов облик. Памћење лекција се сводило на понављање док се не научи градиво. Учило се напамет, без разумевања. У литератури се често користи и термин *утувљивање*. Напамет се учила цела бекавица, унапред и уназад, као и распознавање знакова за велика и мала, писана и штампана слова. Читање је долазило на крају, када би се бекавица и срицање добро савладали.

Школска година. – Школска година је трајала десет месеци, од септембра до јула, од понедељка до петка. Дневни ред је започињао у свануће и завршавао се када зађе сунце. Ученици су имали паузу за ручак од 13 до 14 часова. Зими је настава била нешто дужа, јер је одржавано по шест часова дневно, док су ученици лети имало по пет часова, сем четвртком, када су имали по четири часа. Школе су радиле пре и после подне (Ђорђевић, 1958). Радно време у Великој школи је било одређено са 3 часа пре подне и 2 часа после подне (Ђорђевић, 1950).

Материјални положај учитеља. Није постојао ниједан закон о учитељским платама па је материјални положај учитеља био сложен. Плата учитеља је износила 100 гроша. Кнез Милош је донео одлуку да црква финансира школовање сиромашне деце, а имућни родитељи да сами плаћају. Учитељским позивом су се бавили само сиромашни људи који су били ослобођени плаћања пореза. Зависили су од туђе милостиње, па се нису бавили само учитељском професијом, већ су обављали и занатлијске, трговачке и богословске послове. Побуне Срба су погоршавале положај учитеља и напредак школства. Преломним тренутком за српску просвету и учитеље сматрасе 1830. година, када је донет Хатишериф, а тиме и Закон о подизању школа (Јанковић, 1967).

Образовање девојчица. – Доситеја Обрадовића је у то време следила прва образована жена по имену Јевстахија от Арсич, српска списатељица. Залагала се за просвећивање и пропагирање науке. Девојкама је препоручивала да читају часописе јер се из њих све може научити, а читањем се украшава природа девојака и богате мисли. Поред ње, за српску женску популацију био је значајан и Димитрије Давидовић, новинар и просветитељ. Био је секретар кнеза Милоша, па је кнезу предлагао отварање школа, што он није прихватио. Давидовић је ценио науку и развијање просвете, па је нарочито истицао важност отварања женских школа. Како се кнез Милош оглушио о његове предлоге, на располагање је ставио свој

дом и породицу; његова супруга је девојке подучавала шивењу, ткању, везовима, плетењу, док их је читању и писању подучавала његова свастика, без икакве надокнаде. Његове идеје је касније следио Јован Стерија Поповић (Божиновић, 1996: 51), који је у додатку „Српских новина“ објавио чланако потреби образовања женске деце. Чланак је носио поруку да је задатак државе да образује девојчице једнако као и дечаке, што је на крају и остварено (Трговчевић-Митровић, 2003).

У Закону из 1844. године, поред формирања четири врсте школа – основна, лицеј, гимназија и посленотрговачка (Симић, 2003), помиње се школовање женске деце, а самим тим се предвиђају и посебне школе. Девојчице су се могле школовати заједно са дечама након навршене десете године. Акт о женским школама донет је тек 1846. Године и њиме се предвиђало школовање у трајању од шест година. Истим актом се отворила и инцилирска трогодишња школа (Симић, 2003), у којој су се осим општих предмета училе су и вештине, као што је певање, ручни рад и лепо понашање. Прва школа за женску децу је отворена 1845. године у Параћину.

ШКОЛЕ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ ДЕВЕТНАЕСТОГ ВЕКА

Велика школа. – Од почетка Првог српског устанка није се могао наћи довољан број учитеља који би поучавао неписмен и полуписмен народ, па се у нацрту из 1805. о Правитељствујушчем совјету између шест основних министарстава налазило и *Попечитељство просвештенија* (Ђунковић, 1971). Карађорђе је бригу о школама поверио Доситеју Обрадовићу и именовао га за попечитеља. Доситеј је дошао у Србију 1807. са намером да организује школство и отвори штампарију када почиње ширење писмености па можемо рећи да је поставио основе културног препорода. Испланирао је читав школски систем на српској ослобођеној територији (Ђорђевић, 1958). Своју троразредну *Велику школу* је отворио почетком 1808. и у њој су се учили: историја, географија, рачунање, природне науке, римско право, писање писама и немачки језик (Бечановић и сар., 2011). Први професори Велике школе били су: Доситеј Обрадовић, Миљко Радоњић, Лазар Војиновић, Михаило Поповић, Глиша Живановић, Петар Ђурковић, Иван Југовић и Сима Милутиновић Сарајлија. У устаничкој Србији Доситеј се није могао бавити књижевношћу, али

је помагао Ивану Југовићу приликом оснивања школе (Љушић, 2012). У њу су били уписивани синови истакнутих грађана који су одлично савладали читање, писање и рачунање. Међу њима су били синови Карађорђа, Јакова Ненадовића, Васе Чарапића (Илић, 2005: 143). Иако се теоријски залагао за подједнако школовање мушке и женске деце, Доситеј никада није донео никакав закон о школовању девојака (Јанковић, 1967). Из Велике школе се развило више и високо образовање у Србији (Бечановић и сар., 2011).

Мала школа. – Попечитељство просвештенија је 1811. издало акт којим се регулише школство и који је прописивао да деца треба најпре да изуче буквар, потом часловац и на крају псалтир. То учење траје три разреда и представљало је *малу школу*. Како би се пажљиво водила евиденција о раду школа, броју ученика и садржајима наставе, писани су извештаји (Илић, 2005).

Богословија. – Основана је 1810. у Београду и била је важан део српског школства. Безуспешно је Вук Караџић предлагао да се школством бави само држава. Након само три године, Богословија је престала са радом, па је опет отворена 1836. Тада је било предвиђено да траје две године, али је 1838. продужена за још једну када је у наставни план уведена педагогика са методиком. Први разред је био приправни и похађали су га ученици који су знали да читају и пишу, док су преостала два била богословска. Законом из 1844. Богословија је преуређена па је постала четворогодишња школа и утврђена је професорска плата која је износила 350–400 талира. Издржавање једног питомца у Богословији је месечно коштало 3–3,5 талира, па је установљено да имућнија деца плаћају своје школовање (Деспотовић, 1926).

Лицеј. – Лицеј је била средња школа намењена образовању чиновника и основана је 1838. План и програм је прописивао изучавање девет предмета, а међу професорима је био Петар Радовановић, професор Крагујевачке гимназије. Лицеј је, заправо, био продужена гимназија, а годину дана касније постао је виша школа која је имала поред првог и други разред филозофије. Лицеј је убрзо прерастао у стручну школу, па се 1849. проширују наставни садржаји (Илић, 2005).

Нормална школа. – Нормална школа је одређена наставним планом и програмом из 1838. Имала је два разреда, млађи и старији, и сваки од њих је трајао по две године. У првој години се изучавало срицање, писање, читање, бројање и молитве, док се у другој изучавала половина часловца, свештена историја, мали катихизис, писање реченица и рачунске операције. У трећој години

се проучавао катихизис, псалтир и српска граматика, а у четвртој цео катихизис, цео псалтир, писање, граматика, историја, црквено певање и немачки језик (Деспотовић, 1926). Природне науке су запостављене. Наставни план и програм је давао учитељима дидактичко-методичка упутства и прецизно одређивао радно време. Од њих се захтевало да буду пример лепог понашања и да буду потчињени свештеницима. Пошто је 1831. основана штампарија, кнез Милош је расписао конкурс за буквар, читанку, граматiku и рачуницу, па су од 1839. престали да важе инострани уџбеници (Илић, 2005).

Од реформе из 1844.године, Нормална школа мења назив у Основну школу и има васпитно-образовне задатке. Законом је предвиђено и њено трајање, па је обухватала период од 1. септембра до 30. јуна са трогодишњим трајањем. Деца су у школу полазила са седам година, што се није односило на женску децу, која су у школу кретала од десете године.

Гимназије. –Појавиле су се 1844.године и биле су уређене према аустријском моделу. Школовање је трајало шест година, а у полугимназијама четири. Доминирао је класично-хуманистички смер образовања који је искључивао природне науке. Биле су осмишљене за припремање будућих учитеља, па се изучавала и педагогика са методиком.

ЗАКЉУЧАК

На основу историјских чињеница које су изнете у раду, можемо закључити да је писменост Срба у деветнаестом веку била ограничена и намењена само онима који су имали услова да се школују. Развој школства и просвете је текао веома споро и можемо рећи да је зависио од друштвено-политичких прилика. На развијање писмености највише су утицаја имали Отоманско и Аустроугарско царство који су углавном били кочничари на пољу српске просветно-школске делатности. Иако ограничено и недовољно, описмењавање у црквама заузима значајно место у српској историји педагогије. Оне су биле колевка писмености.

Као што је Вук Караџић написао у свом *Рјечнику*, „ни у сто села није било свуда једне школе“. Материјални и друштвени положај учитеља није био лак. Радили су за туђу милостињу и законски су били незаштићени. Сазнања су била површна, недовољна и незаснована, а настава ограничена. Девојчице су дискриминисане у

погледу образовања, па се њихова улога сводила на обављање кућних послова. Образовање је било елементарно, а у школама није постојала старосна граница за полазак у школу па су ученици били различитих узраста. Српском школству и просвети је требало времена да се развије.

Да би савремене школе имале све што данас имају, од најновијих наставних технологија до јасно дефинисаног наставног плана и програма, морале су кренути из почетка. Индивидуална настава је била претеча фронталне, учења наизустпретходило је учењу са разумевањем, а васпитавање батином и прутом васпитавању лепом речи.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић, А. (1956). Педагошко-просветитељско дело Доситеја Обрадовића. Београд: Нолит.
- Бечановић, Б. и сар. (2011). Историја за седми разред основне школе. Београд: Klett.
- Божиновић, Н. (1996). Женско питање у Србији у XIX и XX веку. Београд: Pinkpress.
- Вујисић Живковић, Н. (2012). Војислав Бакић и развој педагошке науке у Србији. Београд: Филозофски факултет у Београду.
- Деспотовић, П. (1926). Историска педагогика. Београд: Геца Кон.
- Ђорђевић, Ж. (1950). Школе и просвета у Србији 1700–1850. Београд: Знање.
- Ђорђевић, Ж. (1958). Васпитање у Срба. Београд: Научна књига.
- Франковић, Д. и сар. (уред.) (1963). Енциклопедијски речник педагогије. Загреб: Матица Хрватска.
- Ивановић, Д. (2006). Српски учитељи из Хабзбуршке монархије у Србији (1804–1858). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Илић, А. (2005). Школски систем, наставници и ученици у Србији 1804–2004. У: Крњајић, С. (уред.) (2005). Два века образовања у Србији (стр.109–165). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Јанковић, М. (1967). Педагошке расправе и чланци. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Љушић, Р. (2012). Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера. Београд: Фреска.
- Марковић, М. (2005). Развој знања у Србији после Првог српског устанка. У: Крњајић, С. (уред.) (2005). Два века образовања у Србији (стр.11–33). Београд: Институт за педагошка истраживања.

- Поткоњак, Н., Шимлеша, П. (уред.) (1989). Педагошка енциклопедија 2. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Рајчевић, П. (2008). Наставни програми за основне школе у Србији од 1838. до 1941. године. У: Иновације у настави (стр. 75–82). Београд: Учитељски факултет.
- Рајчевић, П. (2009). Промене наставних планова и програма за основне школе у Кнежевини Србији. У: Зборник радова Учитељског факултета у Призрену – Лепосавић (стр. 62–76). Лепосавић: Учитељски факултет у Лепосавићу.
- Салзер, О., Матковић, Х. (1967). Повијест. Загреб: Панорама.
- Симић, М. (2003). Школство у Срба у 19. и првој половини 20. века. Београд: Print graphic.
- Трговчевић-Митровић, Љ. (2003). Школовање девојака у Србији у 19. веку. У: Петковић, Р. и сар. (уред.) (2003). Образовање Срба кроз векове (стр. 81–89). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ђунковић, С. (1971). Школство и просвета у Србији у XIX веку. Београд: Педагошки музеј у Београду.

SCHOOLING AND EDUCATION IN SERBIA IN THE FIRST HALF OF 19TH CENTURY

Summary: *It is important to note the importance of knowing the oldest pedagogical thoughts and ideas, in order to better understand the path that has been traversed since the creation of the first to the most modern school. Education is an important segment of society. Taking into consideration that the Serbs have long been without independent country and have been living in foreign territories, we can conclude that such a way of life in the nineteenth century strongly influenced not only the socio-economic relations but also on the development of schools. There weren't many educated and literate people at the beginning of modern Serbian history, while scientific knowledge was kept to a minimum. Teaching children was the privilege of the rich and powerful families. In this paper we have tried to present a more detailed picture of educational and academic activities in Serbia in the first half of the nineteenth century based on relevant historical data. The first part refers to the socio-political organization of Serbia. In the second part, we tried to show the state of education in Serbia during the nineteenth century, including questions about maintenance and management of schools, teaching aids, textbooks, teaching methods, school year, the teachers and the education of female children. In the last section we have listed some schools that existed in the nineteenth century.*

Keywords: *education, Serbia, nineteenth century, schools, Serbian uprisings.*